

Jan Maliepaard & Jan Oudenaarden

Dát is
PIETJE BELL!

**Het geheime leven van
Chris van Abkoude**

PEPPER
BOOKS

Voor elkaar.

NUR 320/W111701

© MMXVII Tekst: Jan Maliepaard & Jan Oudenaarden

Omslagillustratie: Jan Maliepaard

Vormgever omslag: Mariska Cock

Opmaak binnenwerk: Studio L.E.O.

Alle rechten voorbehouden, inclusief het recht van reproductie in zijn geheel of in gedeelten, in welke vorm dan ook.

Pepper Books is een imprint van Uitgeverij Kluitman Alkmaar B.V.

pepperbooks.nl

Ik wil niet meer, ik wil niet meer!
Ik wil geen handjes geven!
Ik wil niet zeggen elke keer:
Jawel mevrouw, jawel meneer...
nee, nooit meer in m'n leven!
Ik hou m'n handen op m'n rug
en ik zeg lekker niks terug!

Annie M.G. Schmidt
uit: *'Ik ben lekker stout'*

Dit boek is opgenomen in de reeks van de Stichting
Historische Publicaties Rotterdam onder nr. 199.

Inhoud

De lange zoektocht van Jan Maliepaard	7
Inleiding	14
DEEL I: Nederland	17
1. De kapperszoon in een kledingzaak	19
2. De belevenissen van Harry Dekkers	34
3. Vechten tegen de bierkaai	67
4. Laat de kinderen tot mij komen	94
5. Op weg naar de vrijheid	120
6. Een veelbelovend begin	143
7. Het kan verkeren	163
8. Van huis verdreven	186
DEEL II: Amerika	219
9. Under the radar	221
10. Comeback	247
11. Downfall	272
12. Revival	292
13. The final chapter	323
Epiloog – Een nieuw begin	334
Literatuurlijst	337
Over de cd ‘Dát is PIETJE BELL! - De veelbesproken Liedjes’	344
Eindnoten	366

De lange zoektocht van Jan Maliepaard

Ik ben altijd erg gecharmeerd geweest van opstandige individuen. Het is dapper om tegen de stroom in te gaan. Dat vergt veel kracht. Mijn grootste kinderboekenhelden voldoen ook aan dat profiel. Het is daarom niet verwonderlijk dat ik in mijn jeugd enorm genoten heb van de malle streken van Pietje Bell, de kwajongen die zo hardnekkig weigerde in de maat te lopen en in opstand durfde te komen tegen de volwassenen. Dat willen we als kind allemaal wel.

Veel later kwam ik tot de ontdekking dat de boeken over Pietje Bell al oud zijn. Ergens aan het begin van de jaren negentig kreeg ik van mijn vader toevallig een beduimd exemplaar van *Pietje Bell's goocheltoeren*, dat lang op de zolder van een kennis had gelegen. Het boek dateerde al van 1924 en dat verbaasde mij zeer: de ondeugende verhalen over Pietje Bell vond ik helemaal niet passen bij de brave boeken die tijdens de kinderjaren van mijn grootvader werden geschreven.

Het wekte mijn nieuwsgierigheid naar Chris van Abkoude, de schrijver van de boeken over Pietje Bell en ik ging op zoek naar informatie. Er was maar weinig over hem te vinden. Dat vond ik vreemd: hoe is het mogelijk dat de bedenker van zo'n beroemd boek als *Pietje Bell* (en ook van de klassieker *Kruimeltje*) nagenoeg onbekend is gebleven? Zelfs een behoorlijke foto ontbrak.

Kort door de bocht moest ik het doen met het beknopte beeld van een Rotterdamse kapperszoon (geboren in 1880 of 1884, dat wist men niet precies), die na een korte loopbaan als onderwijzer zijn beroep vaarwel had gezegd. De avontuurlijk aangelegde schrijver was, verkleed als straatartiest, met twee vrienden in 1909 door het land getrokken met een oude poppenkast. Daarna was hij fulltime voor kinderen gaan optreden. In 1916

emigreerde hij naar Amerika en had daar zijn naam veranderd in Charles Winters. Vervolgens was hij in rook opgegaan. Zelfs zijn exacte sterfdatum was niet precies bekend; ergens tussen 1960 en 1964.

Ik begreep dat zijn collega's, de vakpers en de literaire wereld niet veel van hem moesten hebben. Dit verklaarde mogelijk dat niemand de moeite had gedaan zijn leven in kaart te brengen. Het verhaal liet me niet los; de man fascineerde me en ik wilde weleens weten wat er achter dat rookgordijn lag. Bij zijn uitgeverij Kluitman kwam ik niet veel verder. Met het overlijden van Dirk Winters, de zoon van Chris van Abkoude die de belangen van de erfgenamen behartigde, was er medio jaren negentig een einde gekomen aan het contact met nabestaanden. Het leek er daardoor op dat er geen kinderen of kleinkinderen waren die het verhaal van Pietje Bells schepper konden navertellen. Eind jaren negentig ging ik daarom zelf maar op zoek naar eventuele nazaten van 'Charles Winters' in de Verenigde Staten. Dat bleek al snel het zoeken naar een speld in een hooiberg; de naam Winters komt daar zeer vaak voor.

Na ontelbare keren zonder het gewenste resultaat 'Winters' te hebben ingetypt op de computer, kwam ik op het lumineuze idee toch ook nog maar eens te zoeken op zijn oorspronkelijke naam. Ik vond na enige tijd zowaar een recent krantenartikel over 'Fred van Abkoude', een 81-jarige inwoner van Portland, die op de barricaden was geklommen. Dit omdat de bouw van een staalfabriek het prachtige uitzicht van zijn woning dreigde te verstoren. Een telefoonnummer was snel opgezocht en volstrekt overrompeld realiseerde ik me even later dat ik de speld had gevonden. Mijn hoogbejaarde gesprekspartner bleek een onbekende zoon van de schrijver. Fred was zo enthousiast toen hij begreep dat 'a guy from Holland' naar zijn vader informeerde, dat ik de uitnodiging kreeg een weekje bij hem te komen logeren om hierover verder te praten. Dat was niet tegen dovemansoren gezegd en twee dagen later zat ik in het vliegtuig.

Tijdens een memorabele logeerpartij kwam Fred van Abkoude, zelf een hoogbejaarde Pietje Bell, met prachtige verhalen. Hij vertelde onder meer over een maandenlange reis die hij met zijn zus en ouders dwars door

Amerika had gemaakt tijdens de crisisjaren, terwijl zijn vader de kost probeerde te verdienen met optredens. Hij nam me zelfs in vertrouwen en deelde een strikt geheimgehouden familiegeschiedenis. Fred was daarmee een enorme hulp om een beeld te krijgen van het leven van Chris van Abkoude in de Verenigde Staten.

Enige tijd later las ik in *De Groene Amsterdammer* een artikel van René Zwaap. Het was een recensie van de film *Kruimeltje* die eind 1999 verscheen. Zwaap brak in het artikel een lans voor de schrijver, wiens werk zo lang was afgekeurd. Hij eindigde zijn stuk met de vraag: ‘Waar blijft de biografie?’

Vanuit die invalshoek had ik het nog niet bekeken. Er stond inmiddels een ordner vol met interessante verhalen over Chris van Abkoude bij mij op de plank en deze verdienden inderdaad een groter publiek. Van het een kwam het ander en een jaar later reisde ik met René Zwaap nogmaals af naar de VS. Samen schreven we in 2002 de biografische schets *De vader van Pietje Bell*. Dankzij de jeugdherinneringen van Fred en verder onderzoek in Amerika konden we inzoomen op de latere jaren van de schrijver, lang nadat hij zijn eerste ‘Pietje Bell’-boek had geschreven.

Het boek was daarmee beslist geen volwaardige biografie. Over de jonge jaren van Chris in Nederland hadden we weinig gevonden. Er bestond dus nog steeds geen compleet beeld en het antwoord op veel vragen moesten we schuldig blijven. Dat gold vooral de belangrijkste vraag: wat bezielde Chris van Abkoude om anno 1914 een kinderboek te schrijven waarmee hij bijna alle volwassenen tegen zich in het harnas joeg?

Er was dus nog veel meer te vertellen over Chris van Abkoude. Zijn fascinerende persoonlijkheid en avontuurlijke levensloop verdienden een volwaardige biografie. Ook zijn betekenis voor de Nederlandse cultuur rechtvaardigde dat, want de term ‘Pietje Bell’ werd in de loop der jaren een te pas en te onpas gebruikt symbool.

In de jaren daarna hervatte ik mijn zoektocht. Een nieuwe reis naar de Verenigde Staten volgde. Dankzij de digitale ontwikkelingen werd het steeds eenvoudiger om archieven te doorzoeken en mijn kennis groeide

gestaag. Dat persoonlijke archieven nagenoeg ontbraken was wel een probleem. Er bestond hierdoor nog steeds een gapend gat tussen de schrijver en de persoon achter de pen. Van Abkoude had bovendien het afschermen van zijn privéleven tot kunst verheven en was zelfs voor zijn meest dierbaren zijn hele leven – en lang daarna – een hermetisch gesloten boek.

Hierdoor bekreep mij de vrees dat ik ondanks alle inspanningen toch niet veel meer dan een toeschouwer op de bühne zou blijven.

Gelukkig werd langzaam maar zeker duidelijk dat Van Abkoude veel aspecten van zijn eigen leven in zijn boeken en verhalen een plaats had gegeven. Zijn werk kreeg daardoor een gelaagdheid waarin steeds vaker autobiografische elementen vielen te ontdekken. Door die vondsten ‘tussen de regels’ begon de mist rondom de schrijver op te trekken. Toch bleef iets me behoorlijk dwarszitten. In dagblad *Het Nieuws* van 27 januari 1916 stond een raadselachtige opmerking die ik niet kon plaatsen. Een journalist schreef over Van Abkoude: ‘Wij hebben den knappen schrijver van “Schoolmannen”, het boek dat zoo meedoogenloos de wonde plekken in de onderwijzerswereld blootlegt, wederom in ons midden gehad.’

Inmiddels dacht ik wel op de hoogte te zijn van zijn hele oeuvre, maar van *Schoolmannen* had ik nog nooit gehoord. Zou de journalist zich vergist hebben?

Pas jaren later ontdekte ik dat Van Abkoude een pseudoniem had gebruikt. Na zijn vertrek uit het onderwijs schreef hij in dit onontdekte werk al zijn frustraties over zijn ervaringen als onderwijzer van zich af. De hoofdpersoon heet dan wel Harry Dekkers, maar het autobiografische gehalte van het boek is indrukwekkend. Zo bevat de roman het antwoord van de dichter Willem Kloos op een brief uit 1902, in het bezit van het Literatuurmuseum, waarin Van Abkoude de mening van Kloos vraagt over zijn werk. Ook de beschrijvingen van de jeugd van Chris van Abkoude en de situatie bij hem thuis sluiten naadloos aan op wat ik – na ruim vijftien jaar onderzoek – over hem te weten was gekomen.

Uit het werk spreekt vooral de verbittering van de hoofdpersoon over zijn beroep als jonge Rotterdamse onderwijzer. Van Abkoude genoot op

het moment van publicatie al ruime bekendheid als kinderboekenschrijver en vond het raadzaam zich achter het pseudoniem ‘Bernard Verhoef’ te verschuilen.

Schoolmannen kreeg allesbehalve gunstige kritieken. Van Abkoude had geprobeerd het heldere levensverhaal van zijn alter ego Harry Dekkers te verfraaien met een drakerige liefdesgeschiedenis, die bovendien in een tamelijk geforceerde ‘literaire’ stijl was geschreven. Door deze opvallende stijlbreuk vond de gezaghebbende schrijver Israël Querido *Schoolmannen* een gedrocht van een roman en in een uitgebreide recensie brandde hij het werk tot de grond toe af.

Dankzij de autobiografische elementen bleek het boek echter wel een uiterst waardevolle gids, die veel vragen beantwoordde en zaken verduidelijkte. De bijzondere vondst riep ook nieuwe vragen op, die voornamelijk betrekking hadden op de Rotterdamse periode van de schrijver. Daarvoor riep ik de hulp in van de gelauwerde stadshistoricus Jan Oudenaarden. Zijn bijdragen aan het vervolmaken van het onderzoek en het op schrift stellen van de resultaten daarvan bleken van onschatbare waarde. Dankzij een groot aantal details over Rotterdam aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw wist hij het verhaal verder in te kleuren. Vanaf dat moment werd het ons gezamenlijke project, dat bovendien nog omvangrijker werd door een andere vondst.

Een jaar voordat Pietje Bell in 1914 zijn intrede deed in de Nederlandse jeugdliteratuur, was Van Abkoude het middelpunt van een ongekeende controverse. De aanleiding vormde zijn bundel *Jolige liedjes voor de jeugd*, een soort berijmde mopjes, kinderlijk eenvoudig, met veel kattenkwaad. In die liedjes werd geen ontzag getoond voor de autoriteiten, zoals in het nummer ‘Op school is een nieuwe meester’:

*Op school is een nieuwe meester,
Dat is toch zoo'n aardige man;
Hij heeft een reusachtigen bril op,*

*Daar door kijkt ie ons allemaal an!
Zijn hoofd is zoo kaal als een knikker,
Zijn neus is zoo rond als een mop,
Zoo rood als een lucifershoutje,
En daar staat zijn bril bovenop.*

Vanuit hedendaags perspectief is het nauwelijks te bevatten tot welke consternatie die vijftienvintig kinderversjes indertijd hebben geleid.

Het begon met een ingezonden mededeling in het *Algemeen Handelsblad* van een Amsterdams comité van notabelen onder de niet mis te verstane titel 'Een waarschuwing!'. Daarna plaatste de ene na de andere krant een veroordeling. Tot het moment dat de bundel verscheen, kreeg Van Abkoude voornamelijk positieve kritieken. *Jolige liedjes voor de jeugd* markeert duidelijk een belangrijk omslagpunt in (de waardering voor) zijn werk.

Hierdoor ontstond het idee om deze veelbesproken liedjes voor het eerst tot leven te wekken. Een aantal Rotterdamse artiesten bleek gaarne bereid daaraan mee te werken. Het resultaat is als bijlage, in de vorm van een cd, opgenomen. Bij het beluisteren van deze liedjes is het opmerkelijk te constateren dat ze – net als Pietje Bell – na ruim honderd jaar nog niet veel aan zeggingskracht hebben ingeboet.

Naast het cultureel-historische belang dient deze bijzondere productie nog een ander doel. In 1903 trok Van Abkoude als bevlogen onderwijzer/journalist door de sloppenwijken van zijn geboortestad. Onder de titel *Droevig Kinderleven in Rotterdam* schreef hij vlammende proteststukken over de armoede die hij aantrof onder de Rotterdamse jeugd. Die actie kreeg landelijk belangstelling. Zijn smeekbeden aan de gemeente Rotterdam om financieel bij te dragen bleven destijds onbeantwoord. Diezelfde gemeente Rotterdam heeft nu een belangrijke financiële bijdrage geleverd aan de totstandkoming van dit project. In de geest van Chris van Abkoude is besloten de opbrengst van het audiodocument te bestemmen voor kinderen die in Nederland in armoede leven. Beter laat dan nooit, zou Chris van Abkoude hebben gezegd.

Dit alles neemt niet weg, dat delen van het levensverhaal van Van

Abkoude en van zijn motieven om bepaalde beslissingen te nemen onbekend blijven. Veel zaken nam Van Abkoude mee in zijn graf. Het ontbreken van een persoonlijk archief leek zelfs een te grote handicap om dat leven te beschrijven. Dankzij de vele vondsten tijdens een zoektocht die twee decennia beslaat en met behulp van de talloze fragmenten uit zijn werk die een verband leggen naar zijn eigen leven kunnen we – zij het soms op afstand of met lacunes – de geschiedenis van Chris van Abkoude toch optekenen. En dat is maar goed ook. Er zijn nu eenmaal mysteries die het waard zijn om te worden opgelost. Omdat ze verhalen opleveren die naver-teld móéten worden.

Jan Maliepaard

Inleiding

Chris van Abkoude schreef een groot aantal kinderboeken die inmiddels vergeten zijn. Daarnaast schreef hij ook een aantal onvergetelijke verhalen. Zoals de aangrijpende geschiedenis van Kruimeltje, het ‘schooiertje dat niemand hebben wou’. En natuurlijk de ontelbare streken van Pietje Bell, de Rotterdamse kwajongen die hardnekkig weigerde in de pas te lopen met de volwassenen. Pietje Bell is daarmee niet alleen onvergetelijk, maar ook uitzonderlijk. En dan hebben we het niet alleen over de vlot neergeschreven en aanstekelijke Rotterdamse humor die van alle pagina’s af spat. Of over de voor de Rotterdammers zo kenmerkende ‘niet lullen maar poetsen mentaliteit’ die deze stoere klucht ademt.

De term klucht wordt hier bewust gebruikt, want je kunt een boek dat is volgepropt met overdreven, komische belevenissen van een ‘enfant terrible’ moeilijk serieus nemen. In 1914 bestonden er nog geen als klucht geschreven kinderboeken. Het besef dat kinderen ontzag moesten hebben voor volwassenen vierde hoogtij. Dat vond z’n weerklank in de kinderboeken van die tijd. Er bestonden wel kinderboeken over kwajongensstreken, maar die waren doorspekt met een moralistische boodschap. Ze eindigden stuk voor stuk met een hoofdpersoon die na een periode van jeugdige overmoed opgroeide tot een verantwoordelijk lid van de maatschappij. Ook de eerste boeken van Van Abkoude kenden die moralistische inslag.

Pietje Bell is de eerste kinderboekenheld die daar niet aan meedeed. Althans, niet op de wijze die wenselijk was. Dat maakt hem uitzonderlijk. Pietje groeide echter wel degelijk op met een gezond gevoel voor moraal. Hij kwam op voor de zwakken en onderdrukten, was onverschrokken, ruimhartig en gul. Het enige probleem was dat hij geen respect toonde voor autoriteiten. Recensenten en opvoedkundigen hadden daardoor weinig oog voor de nobele eigenschappen van Pietje. Ze zagen slechts een

brutaal joch, dat zo'n beetje alles deed wat God, onderwijzers en ouders hadden verboden. Kinderen dienden te doen wat hun werd opgedragen, zonder enige vorm van discussie.

Kinderboeken werden geschreven door volwassenen die dat soort oproer wel uit hun hoofd lieten. De schrijvers waren vaak onderwijzers, die hun autoriteit voor de klas hard nodig hadden. De revolutionaire pennevruchten van hun voormalige collega Chris van Abkoude konden ze niet waarderen. Van Abkoude werd gezien als een buitenbeentje, wat overigens klopte met de werkelijkheid. Na zijn vertrek uit het onderwijs werd hij zelfs een buitenbeentje pur sang. Zijn vrijgevochten werk kreeg een negatief etiket, dat muurvast zat. Bezorgde pedagogen en recensenten keurden de boeken over Pietje Bell decennialang af.

Kinderen keken ondertussen met heel andere ogen naar Pietje Bell. Dat is niet verwonderlijk, want kinderen hebben andere opvattingen over moraal dan volwassenen. Ze zitten helemaal niet te wachten op boeken waarin ze te veel de les wordt gelezen. Chris van Abkoude begreep dat als geen ander, hoewel ook hij eerst probeerde – geheel volgens het boekje – een verantwoordelijke volwassene te worden die netjes in de maat liep. Hij luisterde braaf naar zijn ouders, parkeerde zijn dromen om schrijver te worden en werd tegen zijn zin onderwijzer. Hij deed verwoede pogingen met de stroom mee te gaan, maar het bloed kroop waar het niet gaan kon. Van Abkoude was er niet voor in de wieg gelegd. Met lede ogen zag hij de schaduwzijde van de grotemensenwereld.

Langzaam maar zeker kwam de sociaal bewogen Chris van Abkoude in verzet tegen de wijze waarop een verouderd schoolsysteem kinderen, maar ook hem, kooide. Hij verzette zich tegen de armoede en de maatschappelijke ongelijkheid die welig tierden. Hij combineerde zijn werk als onderwijzer met een slecht betaald baantje bij een lokaal krantje en vond daar een podium om zijn onvrede te uiten. Ondertussen gaf hij gehoor aan zijn schrijversambities en probeerde zich een plaats te verwerven in de literaire wereld. Ook dat bleek een wereld waarin hij niet paste. Zijn worsteling duurde voort tot hij zijn grote kracht ontdekte.

Van Abkoude verzette zijn bakens en richtte zich met allerhande

activiteiten op kinderen. Hij ging kinderboeken schrijven, stichtte een kinderkoor en werd kinderredacteur bij een krant. Hij onttrok zich steeds meer aan de wereld waarin hij zich gevangen voelde; aanvankelijk met horten en stoten, omdat het harnas van zijn beroep als onderwijzer hem nog in de weg zat. De geest kwam pas echt uit de fles nadat hij de school vaarwel had gezegd en voor kinderen ging optreden met zijn verhalen, liedjes en poppenkast. Buiten zijn kooi kon Van Abkoude eindelijk opgelucht ademhalen en zijn vleugels uitslaan.

Dat weerspiegelde zich in zijn optredens en boeken. In het kielzog van zijn vrijheidsdrang nam hij zijn hoofdpersonen mee, met als aanvoerder Pietje Bell. Het moralistische vingertje verdween geleidelijk aan en het gezag werd telkens verder ondermijnd. Van Abkoude roeide keihard tegen de stroom in, wat hem niet in dank werd afgenomen. De ene botsing volgde op de andere. ‘Geen greintje verantwoordelijkheidsbesef’ was de veelgehoorde reactie en critici probeerden de vrijgevochten Rotterdammer opnieuw te ‘kooien’. Ouders werd nadrukkelijk geadviseerd hun kinderen te beschermen tegen zijn verwerpelijke boeken en zijn felbekritiseerde optredens te vermijden. De banvloek werd over hem uitgesproken. Na het klaslokaal werd daarom ook het land te klein. Van Abkoude streek neer in Amerika, waar hij in de veilige anonimiteit zijn revolutionaire werk kon voortzetten. Lachende derden waren de generaties kinderen die in Van Abkoude een zielsverwant in hun strijd tegen de soms verstikkende autoriteiten vonden. Vanaf de overzijde van de generatiekloof keken ze toe en genoten van de klucht die zich voor hun ogen voltrok.